

"אין מזל לישראל"

"בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא"

משה שווערד

1. רש"י מסכת שבת דף קנו עמוד א
אין מזל לישראל - דעל ידי תפלה וזכות משתנה מזלו לטובה.

2. תוספות מסכת שבת דף קנו עמוד א
אין מזל לישראל - והא דאמר רבא בשילהי מו"ק (דף כת. ושם) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה אבל פעמים שאין המזל משתנה כדאמר ביבמות פרק החולץ (דף נ. ושם) זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (דאין מזל לישראל).

3. תוספות מסכת מועד קטן דף כח עמוד א
אלא במזלא תליא מילתא - והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרין בתענית (דף כה.). גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניהא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני.

4. שפת אמת מסכת שבת דף קנו עמוד א
בתוס' ד"ה אין מזל כו' והא דאמר בשילהי מו"ק בני חיי ומזוני כו' מ"מ ע"י זכות גדול משתנה כו' [1] מדבריהם משמע דלפעמים לאו במזלא תליא מילתא [2] אבל י"ל דלעולם במזלא תליא אך בישראל ע"י זכות משנים את המזל לטובה כמו שהי' באברהם דנשתנה מזלו כדלקמן דקאי צדק במערב כו' במזרח והיינו דכתיב צדק יקראוהו לרגלו:

5. שו"ת הרשב"א חלק א סימן יט:
שאלת מה שאמרו (ב"מ עה, ב) האי מאן דבישליה במתא ליזיל במתא אחריתי והלא כתיב (ירמיה י, כג) כי לא לאדם דרכו לא לאיש הולך והכין את צעדו:
תשובה פעמים שהחטא גורם למנוע ממנו הטוב וצריך הוא כפרה ואחד מדרכי הכפרה הוא שנוי מקום. לפיכך אמרו שצריך לגלות ממקומו וללכת למקום אחר אולי החטא הוא שגרם וגלותו תכפר עליו. אי נמי פעמים שמזל המקום ההוא גורם וכשנסתלק למקום אחר יצא מתוך ההפכה. אבל מי שנגזר עליו אי אפשר לו וזהו שכתוב לא לאדם דרכו. ומכל מקום בידן של ישראל הוא וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנו, א) אין מזל לישראל. שישאל חלק ה' חבל נחלתו (דברים לב, ט) ואינם מסורין למזלות השמים כי הם למעלה מן המזלות. וזהו שכתוב (ירמיה י, ב) מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה. ומה שכתוב לא לאדם דרכו בשאינו עושה רצון השם שאז הוא מסור למזל. לפי שעונותיו הבדילו בינו ובין השם והשפיל עצמו ממעלות עליונות ובא וישב לו במדרגות תחתונות תחת המזלות. והוא שכתב (דברים לב, כ) אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם. רוצה לומר אסלק השגחתי מהם ואניחם ביד המזלות ושאר משרתי השמים אשר בחרו במשאר האומות ואז אראה באחריתם מי יצילם מיד המקרים ההווים מתנועות הגלגלים והמזלות. אבל בעדיקים כתב (תהלים כג, ד) גם כי אלך בגיא עלמות לא אירא רע כי אתה עמדי:

6. מהרש"א חידושי אגדות מסכת שבת דף קנו עמוד א
אין מזל לישראל כו'. כתבו התוס' והא כו' בני חיי ומזוני כו' אלא במזלא כו' מ"מ ע"י זכות גדול משתנה כו' עכ"ל וק"ל דא"כ לר' חנינא דאמר יש מזל לישראל אפי' ע"י זכות גדול לא משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקלות אם לא תשמעו אין מורין כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כלל ישראל וזכות הרבים ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי הכא אלא ביחיד דלר"ח מזל מחכים מזל מעשיר לאותו יחיד ור"י אמר דאין מזל לישראל אפי' ליחיד ולהכי הקשו התוס' מההיא דבני חיי ומזוני כו' דמיררי נמי ביחיד וכן ההוא דזכה מוסיפין לו איירי ביחיד ודמייתי לר"י גוים יחתו ולא

ישראל משמע ליה אפי' ישראל יחידי ובפ' הישן מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו ע"י זכות משתנה כמ"ש התוס' ודו"ק:

7. ריטב"א על מסכת מועד קטן דף כח/א

חיי בני ומזוני פי' תלת מיני נינהו או חיי או בני או מזוני כדמוכה שמעתי' להדיא שהביא ראייה על שלשתן אריכות ימי חייו ושיהו לו בנים ושיהו לו מזונות לאו בזכות' תליא מילתא פי' **חס ושלום שיהא תלוי במזל לגמרי דק"ל אין מזל לישראל ובטלת ברכות וקללות של תורה כי חיי ובני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם אלא ה"ק דלאו בזכות' תליא לגמרי דמזלא נמי איכא אלא שזכות גדולה מבטלת המזל וכ"ע לא חזו להכי אלא צדיק גמור שהוא למעלה ולפי' תרי צדיקי לא דמו בהא להדדי כדמפרש ואזיל דמסייעא ליה מזלו. ומאן דאית ליה מזלא כיון דהוי בינוני שלא יפסיד מזלו סגי ליה בהכי ומאן דלית ליה מזלא צריך זכויות גדולות:**

8. חידושי הר"ן מסכת מועד קטן דף כח עמוד א

אמר רבא בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא פירוש לאו בזכותא בלחוד תליא מילתא אלא אף מזל גורם אע"פ שאינו הגון. דליכא למימר שאין הזכות מועיל לו כלום דא"כ קשיא מאזהרות שבתורה אלא דלא משמע הכי מעובדא דרב חסדא ורבא דמייתנין עלה. **וי"א דה"ק שאין הזכות עוקר מהכל את המזל אלא מצילו לאדם במקצת לא מהכל. כדאמרינן דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. ולהאי פירושא איכא למימר דהיינו דוקא אליבא דמ"ד יש מזל לישראל ורבא ס"ל הכין, אבל הא קי"ל כמ"ד אין מזל בשלהי מס' שבת.**

9. המאירי על מסכת מועד קטן דף כח/א

ולעולם אל ימנע עצמו מן הרחמים ומן התפלה ויבין וידע שהתפללות והצדקות יכריחו המזל ומערכת התולדה בכל דבר ואל יחוש למה שאמרו כאן חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא כי הוא מאמר יחיד לא יסבלוהו דרכי הדת בשום פנים ויתבאר לך חולשת המאמר ממה שגלו בכאן הסבה שהביאתהו לומר כן והוא מה שראה רבה ורב חסדא שהיו שקולים אצלו רב חסדא תיה שתין שנין ורבה חזיה ארבעין שנין בי רב חסדא שתין הלולי ברבה שתין תיכלי בי רב חסדא נהינא סמידי לכלבי בי רבה נהמא דשערי ולא משתכח הנה שלא הביאו לזה אלא מה שראה מהעדר הסדור והיא הסבה שהביאה רבים לפקפק על האמת כמו שנודע למבינים:

10. שו"ת הרשב"א חלק א סימן קמח

שאלת הא דאמרינן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. **ומפסוקי התורה נראה בהפך גמור כי בזכות ובעונש הדבר תלוי.**

תשובה הדבר הזה נחלקו בו חכמי ישראל בכמה מקומות בתלמוד אם יש מזל לישראל או אם אין מזל לישראל. ותמצא להן מחלוקתן שנויה בפרק אחרון של מסכת שבת (דף קנ"ו ב) וכן במקומות הרבה בגמרא. **ונראה לי כי לא נחלקו אלא במקרה היחידים ולא במה ששייג את הצבור.** כי לדעת כולם כח הציבור גדול לידון על פי מעשיהם לטוב או למוטב. והתורה דברה על הכלל לא על הפרט. וזהו שסדרו לנו בראש השנה ועל המדינות בו יאמר אי זו לשובע ואי זו לחיים. ואף על פי שתמצא בחזקיה (ישעיה ל"ח) שמעתי את תחנתך הנני יוסיף על ימך חמש עשרה שנה. המלך כצבור שהצבור וכל ישראל תלויין. וזו כדעת האומר יש מזל לישראל. אבל לדעת האומר אין מזל התורה דברה בין על הכלל בין על הפרט. **וכן אנו עושין מעשים על פי הסברא הזו. וכדאמרינן כמאן מצלינן האידינא אמריעי ואקצירי כמאן כרבי יוסי.**

11. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תט

אמרת לבאר מה שאמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מלתא. **והוקשה לך מדרבא לרבא דסמיך בפתרון חלומותיו על בר הדיא.**

תשובה אני אגדיל בשאלה הזאת היאך אפשר לו לרבא לומר שאין בני חיי ומזוני תלוי' בזכות'. והלא מקרא מלא דבר הכתו' בג' אלה שהן תלויין דכתי' (שמות כ"ג) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך וכתוב (דברים ז') וברך פרי בטנך. חיי (שמות שם) את מספר ימך אמלא (דברים י"א) למען תאריכו ימים. וכאלה רבים. מזוני דכתיב (דברים ז') וברך פרי אדמתך. וכתוב (ויקרא כ"ה) ועשת את התבואה לשלש השנים (דברים ח') ואכלת

ושבעת (דברים ט"ו) אפס כי לא יהיה בך אביון וכאלה רבים. וזו שאלה חזקה הנה הכתובים מעידים ומבטיחין כן. והם הביאו ראי' בהפך מרבה ורב חסדא. ועוד קשה מנלן מה שאמרו בהגדה כל העולם נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין. ובעית דאחרביה לעלמא ואבנייה אפשר דניפיל מזלך במזלא דמזוני. ואני משיב בכל אלה שהבטחת הכתובים אל הכלל ואין הכתובים משגיחין על הפרטים. שהרי כתיב (דברים ט"ו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ויש לנו מקום עיון בזה כתוב אחד אומר אפס כי לא יהיה בך אביון. וכתוב אחד אומר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. אלא שאמרתי יצא לנו בזה ביאור רחב ודקדוק יפה בכתובים. אפס כי לא יהיה בך אביון וגמר הכתוב כי ברך יברכה ה'. כלומר יברך את עמך בכלל ותתן לו. וע"י ברכות הכלל שארבה לך לא יהיה אביון מי שאין לו לפי שתתן לו ולא יהיה אביון עוד. אבל הכתוב השני מדבר מצד עצם האביון לומר לא יחדל אביון. וגמר הכתוב על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך כדי שלא יעמוד עוד באכזריות על ידי ברכותך. עוד יש לנו לדעת דהנך לא בזכותא תליא מלתא להיותם לזכאי מצד עצמו. אבל לאחרים יש מצד זכותם. וזהו שאמרו כל העולם כלו נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין. ודומה למה שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין.

12. שו"ת הרשב"א חלק ה סימן מח

עוד שאלת לבאר לך ענין בא לחכמי ישראל. שבמקצת מקומות אמרו: אין מזל לישראל; ובמקומות אחרים אמרו (במו"ק דכ"ח ע"א): בני חיי ומזוני, לאו בזכותא תליא מלתא, אלא במזלא תליא מלתא. וכך בא להם במקומות הרבה וזה מחלוקת מפורסם להם, בפרק אחרון של מסכת שבת (דף קנ"ו), ובמקומות אחרים. ואלו היה מחלוקת של דבריהם לבד, היינו אומרים דעות חלוקות הם נחלקו בזה, כפי מה שחייבה חכמתו של כל אחד וסברתו, או משמעות הכתובים, או קבלתם. כפי מה שיקרה להם, בכמה מקומות. וגם בגאולה ובביאת בן דוד, זה אומר בכה, וזה אומר בכה, ונתלו ברמיזת הכתובים (כמ"ש בפ' חלק). אבל התימ' הגדול: שבמקראות מפורשים נראה שהם במחלוקת זה, דלפי הנראה כל הייעודין שבתורה, מיוסדים על שאין מזל לישראל, שהייעודין כולם הם ייעודים גופניים. והוא שאמרו ז"ל: בני חיי ומזוני, לאו בזכותא תליא, אלא במזלא; הביא ראייה מן המקרים המשיגים בזמנם לאנשים צדיקים אצלם, בחסידות ובחכמה, שהגיע עליהם כמעשה הרשעים. ואמרו (שם כ"ח/ח' במו"ק) רבה ור' חסדא. מר מצלי, ואתי מיטרא. ומר מצלי, ואתי מיטרא. ובי רבה, שתין תכלי. ובי ר"ח, שתין הלולי. בי רבה, לחמא דשערי, ולא משתכח בו. והני כתובים מפורשים בהפך בבנים: לא יהיה בך עקר ועקרה; הנה נחלת ה' בנים, ויעתר יצחק; וכן השונמית. ומזונות: ונתתי עשב בשדך, ואכלת ושבעת. ובחנוני נא בזאת, והריקותי לכם ברכה עד בלי די. וההפך בעוברי עבירה. בני"ם: לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו. חיי"ם: ושנות רשעים תקצורנה. מזונות: והאדמה לא תתן את יבולה. וגדולה מכולם שאמר הכתוב: ולא יקרא עוד שמך אברם, והיה שמך אברהם, כי אב המון גוים נתתיך. אבל שרי אשתך לא תקרא וכו' כי שרה שמה. ואמרו ז"ל: באלו, המזל גורם, בעוד שמם כן. ובהשתנות השם, ישתנה המזל. אברם אינו מוליד, אברהם מוליד. שרי אינה יולדת, שרה יולדת. וזה כענין האומר: אין מזל לישראל. כי בהיות האיש צדיק, פעמים ישתנה ענינו מחמת זכותו, או בשמו, או בשינוי מקומו. וכאלו המזל כן: מי שיקרא שמו כן, או מי שידור במקום פלוני, או שיהגה, יגיענו כן. וכן וצדקתו תגרום, שלא יבא וישנה את מקומו, וינצל. והוא מאמרם ז"ל: ג' דברים מהפכין מרעה לטובה: שינוי השם, שינוי מקום, שינוי מעשה. ותמצא לראב"ע =רבי אברהם בן עזרא=, ענין נאה בזה, בר"פ וארא. וכל דבריו: שלא תשתנה מערכת הכוכבים, אלא כעור העומד במרוצת הסוסים, ובא פקח וסלקו מן הדרך ההוא מעט, והנה הסוס רץ והעור לא ניזק, ולולי הפקח שהסירו, ירמסוהו הסוסים. וכ"ע =וכל ענין= זה, סוד כל התורה כולה ביעודים, הפך משפטי הכוכבים. ופעמים יראה בכתוב הפך מזה, והוא שאמר שלמה בחכמתו: יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים, ויש צדיקים וגו'; והוא ענין איוב. ואמר הנביא כמתמיה: מדוע דרך רשעים צלחה? וביבמות פ' החולץ (דף נ' ובתוס' שם) חולקים בפירוש הכתובים. דאמרו שם: מנשה הרג את ישעיה. אמר רבא: מידן דייני, וקטליה. א"ל: משה רבך אמר: את מספר ימיך אמלא. ואת אמרת: והוספתי על ימיך ט"ו שנה. ואמרו שם: קראי לא קשיין, תנאי היא דתניא: את מספר ימיך אמלא; אלו שני דורות. זכה, משלימין לו. לא זכה, פוחתין לו. אמרו לו לר"ע: הרי הוא אומר: והוספתי על ימיך; א"ל: משלו הוסיפו לו. תדע, שהרי הנביא עומד ומתנבא: הנה בן נולד לבית דוד, יאשיהו שמו; ועדיין לא נברא מנשה. ורבנן, מי כתיב: נולד מחזקיהו? לבית דוד; כתיב: או מחזקיה, או מאיש אחר. ור' עקיבא שאמר כאן: זכה, משלימין לו. הנה הוא, שיש לו בפ' אחרון דשבת: אין מזל לישראל, ולמה אין מוסיפין. ואם אין מוסיפין לפי המזל, למה פוחתין? גם כל התפלות שאנו מתפללים על הגשמים ועל הרפואה. ואמרו: שאדם נידון בכל יום, לפי האומר: דבמזלא תליא מלתא; אמאי נידון? וכמה ששאלו בגמרא (ר"ה דף טז) לבעל מי שאומר: אדם נידון בר"ה =בראש השנה=; כמאן מצלינן האידנא, אקצירי ואמריעי. כמאן, כרבי יוסי דאמר: אדם נידון (בר"ה) [בכל יום] ואני רואה להם ז"ל, דרך אחר, וכאלו הוא דרך ג', ויש בו סוד עמוק, ברשע וטוב לו וצדיק ורע לו. ואמרו במדרש 2: שהראה לו הקב"ה למשה, ר' עקיבא ותורתו, ואח"כ הראה לו שמסריקין את בשרו במסרק. אמר משה: זו תורה וזו שכרה? אמר ליה הקב"ה: כך עלה במחשבה. שתוק! וזה כל ענין איוב.

והוא מאמר החכם במזמור: אך טוב לישראל וכו'. ואומר על זה: ואני כמעט נטיו רגלי וכו'. ולבסוף הבין עיקר הענין, ואמר: עד אבא אל מקדשי א-ל, אבינה לאחריתם. והוא ענין עמוק מאד, לא שמעה אזני, רק כנקודה מן הגלגל הגדול, ולא קבלתי מרבתי כטפה מן הים, ולא אוכל לפרש.

13. מכתב מאליהו [ח"ד, ע' 100-198]

רש"י". (שבת קנו), רבא, כנראה, סבר כרבי חנינא, כי אמר "בני חיי ומוזני לאו בזכותא תליא מילתא אלא בזולא תליא מילתא" (מועד קטן כה). אבל משמע מדברי התוספות (שבת שם ד"ה אין) שאין כאן מחלוקת, שכתבו "מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה... כדאמר ביבמות פרק החולץ (ג.) זכה מוסיפין לו (שנים). לא זכה פוחתין לו, דאין מזל לישראל". ועוד כתבו שם: "אבל פעמים שאין המזל משתנה"². ובמועד קטן (שם ד"ה אלא) הוסיפו התוספות: "ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (כה) גבי ר' אלעזר בן פדת דא"ל גיחא לך דאחריב עלמא, אולי איברת בשעתא דמוזני" (אצלנו: "גיחא לך דאפכיה לעלמא מרישא, אפשר דמחילד בשעתא דמוזני"). היינו שכל זכותיו של ר' אלעזר בן פדת לא הועילו לו לשנות את מזלו מצער העניות, אלא רק אם יחריב השי"ת את העולם ויברא הכל מחדש, אולי או יזדמן לו מזל של מוונת.

וצריך עיון, במה תלוי אם משתנה המזל או לא.

שני חלקים

✓ פשר הדבר הוא, שיש שחלקו הוא ענין מסויים בגילוי כבוד שמו ית', והעניות והעשירות ושאר הנסיבות והמצבים הם רק כלים לזה; ויש אשר העניות או העשירות הם מעצם חלקו בגילוי.

מי שחלקו, למשל, בתלמוד תורה, הרי שצינו "כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימו מעושר", ולהיפך (אבות ד, ט). היינו, שאם ממלא את תפקידו בשלמות יתכן ויתנו לו עוד כלים כדי שיוכל להמשיך בעבודתו, כענין "אוכל פירותיהם בעולם הזה", שהפירות הם מתן כלים נוספים לאפשר לו להוסיף בעבודתו, כמש"כ "ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו'" כמו שביארנו בכמה מקומות. וכן להיפך, אם אינו זוכה, ממעטים לו כלים.

והנה רבא שאמר "בני חיי ומוזני לאו בזכותא תליא מילתא" הוא עצמו מעיד שהוא התפלל שיהיה חכם כרב הונא ונענה, ושיהיה עשיר כרב חסדא ונענה (מועד קטן שם), כי על ידי התפלה יכול להתעלות ולהתרומם ולהידבק עוד יותר בשי"ת, ועל ידי זה יהיה ראוי לסייעתא דשמיא ולכלים שהוא מבקש. והיינו שכתבו התוספות שעל ידי זכות גדול משתנה המזל.³

2. כך נראה לגרוס שם בתוס' את המלים "אבל פעמים שאין המזל משתנה" בסוף הדיבור, ואין צורך לחתוק את המלים "דאין מזל לישראל", ע"ש במהר"ם. — העורך.
3. ולא רק על ידי זכות יכול מזל כזה להשתנות. מרגלא בפומא דאינשי "משנה מקום משנה מזל" (והוא מירושלמי (שבת ג, ט) "פעמים... ששינוי מקום גורם (לשינוי מזל)" וכבר הוכרנו זאת בקצרה במקום אחר (כרך ב, עמ' 158), ואפשר לתת דוגמא שתקל לנו להבין את הענין על בוריו, הרי ידוע שהכלים הם תמיד לפי התכלית, גיחא, למשל, שתכליתו של יהודי אחד — חלקו בגילוי — הוא לסייע ללימוד תורה.

קונטרס הבחירה חלק ד'

בחירה ומזל

פרק א

שני גדרי מזל ✓

"מזל" בא משורש "נזל" (רד"ק), והוא מציין את ההשפעה היורדת ממעלה למטה. וכן מבואר אצלנו במקום אחר (עיין כרך ב, עמוד 158) שגדר המזל הוא כלל הכלים והסביבה המושפעים לאדם מאת השי"ת כדי שימלא בהם את חלקו בתכלית הבריאה, דהיינו חלקו המיוחד בגילוי כבודו ית' היוצא לפועל על ידי בחירת האדם. (עיין כרך א, עמ' 22; כרך ב, עמ' 217; כרך ג, עמ' 250, ועוד).¹

האם אפשר לאדם לשנות את מזלו על ידי בחירתו? לשאלה זו מצאנו לכאורה תשובות שונות בדברי רבותינו ד"ל. רבי חנינא אומר מזל מחכים (לפי המזל היא החכמה — רש"י), מזל מעשיר, ויש מזל לישראל (שאין תפלה וצדקה משנה את המזל — רש"י). רבי יוחנן אמר אין מזל לישראל... ואף רב סבר אין מזל לישראל (דעל ידי תפלה וזכות משתנה מזלו לטובה —

1. יוצא לפי זה שכשאנו מאחלים לחברנו "מזל טוב" הפירוש הנכון הוא שאנו מתפללים שיחוננו ה' וישפיע לו את כל הכלים הדרושים לו למילוי תפקידו בעולם הזה בלי קושי.
- העורך.

אבל יש אשר חלקו בגילוי הוא, למשל, להיות עני ובעל יסורין, כי חלקו הוא קידוש ה' של קבלת יסורין באהבה. לאדם כזה לא תועיל תפלה וכל זכות לשנות את מזלו, ואפילו אם יתפלל בכל לבו בדביקות גמורה שיתנו לו עשירות או בריאות, לא יתכן שישתנה מזלו על ידי זה. והוא שכתבו התוספות "אבל פעמים שאין המזל משתנה כהא דר' אלעזר בן פדת". ולזה התכוון רבא (מו"ק שם) כשהעיד שרבה ורב חסדא שניהם צדיקים גמורים היו, שניהם התפללו על גשמים וירדו, אבל רב חסדא חי תשעים ושנים שנה ורבה רק ארבעים שנה; לרב חסדא היו הרבה שמחות ושפע כל טוב, ולרבה הרבה אבל וחוסר כל; ומה הוכיח רבא דבני, חיי, ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא, היינו כאשר זה מעצם חלקו, כנ"ל.

14. רבינו בחיי בראשית פרשת לך לך פרק טו

(ה) ויוצא אותו החוצה... ולפי דעתי זהו באור: (ישעיה מא, ב) "צדק יקראהו לרגלו". על כוכב צדק, ומכאן הוכיחו ז"ל: (שבת קנו א) אין מזל לישראל כי הם למעלה מהם. וכן אמרו במדרש: (שיר השירים ח, יד) "ברח דודי ודמה לך לצבי", זה אברהם שנקרא (ישעיה מא, ח) "אוהבי". על הרי בשמים, אל תקרי "בשמים" אלא בשמים. ואמרו אין מזל לישראל, באור הדבר בכלל ישראל, אבל בפרטם יש מזל לכל אחד ואחד, שהרי חכמת המזלות חכמה גדולה ומפארה היא, אין רז"ל מכחישים אותה כלל:

15. רבינו בחיי דברים פרשת עקב פרק ח

(יח) וזכרת את ה'... שהרי כשאמרו: אין מזל לישראל, על הכלל אמרו, אבל הפרט לכל יחיד ויחיד יש מזל, וכן אמרו: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא...

16. רבינו בחיי דברים פרשת וילך פרק לא

(יד) הן קרבו ימך למות. על דרך הפשט למדך הכתוב כי חיי האדם נגזרים ויש לכל אחד מהם ימים קצובים, והקב"ה מגיע ימי האדם אל העת הקצוב והנגזר, כענין: (שמות כג, כו) "את מספר ימך אמלא". ולשון קריבה זה הוא נזכר בצדיקים: (בראשית מז, ט) "ויקרבו ימי ישראל למות", (מלכים - א ב, א) "ויקרבו ימי דוד למות", וזה יורה שחיייו של אדם נגזרים, והוא יתברך ממלא אותן ומקריבן אל הזמן הקצוב והנגזר, או מאריך אותן על כל הנגזר לפי הזכות, או מקצר אותן מן הנגזר לפי העונש. ולפי הידוע שקבע הקב"ה ברקיע מהלכות הכוכבים ונתן להם כח לפעול פעולות בשפלים, והם במהלכם מועילים ומזיקים בעוה"ז, והכל תלוי במזל, שהרי חכמי התלמוד ז"ל לא היו מבטלים ומכחישים פעולה זן אבל היתה ביניהם חכמה מפארה, ובפירוש אמרו במועד קטן (כח א) סוף פרק אלו מגלחין: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, והביאו ראיה לזה ואמרו: תדע דהא רבה ורב חסדא תרוויהו צדיקי הוו, מר חיי ארבעין שנין ומר חיה שתין שנין, בבי רבה שתין תכלי ובבי רב חסדא שתין הלולי, בבי רבה נהמא דשערי לאינשי ביתיה לא משתכח, בבי רב חסדא נהמא דסמידא לכלבא לא נבעי. וזו ראיה גמורה שהם מודים בחכמה הזאת, וכן האמת כי הש"י נתן להם הכח בעת יצירתם להועיל ולהזיק, אבל הוא יתברך עם היות שמסר להם הכח לפעול בשפלים, הנה כחו יתברך עליון על הכל לא הושלל ממנו, ובידו להשפיל הגבוה ולהגביה השפל, לקיים הנגזר ולהוסיף על הנגזר ולגרוע ממנו, וכן בשנות האדם מקריב ימי חיייו אל העת הנגזר וממלא אותן, שנאמר: (שמות כג, כו) "את מספר ימך אמלא", ומאריך אותן על הנגזר, מחזקיהו, שנאמר: (ישעיה לח, ה) "הנני יוסיף על ימך חמש עשרה שנה". ואין התוספת אלא על דבר הקצוב והנגזר בתחלה, ויאמר כי הש"י הוסיף לו על הנגזר ט"ו שנה. ומקצר אותן מהנגזר, מאחזיהו בנו של אחאב מלך ישראל שחלה והלך לדרוש בעבודה זרה וקצר את ימיו, שנאמר: (מלכים - ב א, טז) "יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב א-להי עקרון המבלי אין אלקים בישראל לדרוש בדברו לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות", ופסוק זה מעיד שהיתה סבת מיתתו דרישתו בע"ז, שאם נגזרה עליו מיתה מתחלה מה בא הנביא להודיעו. נמצאת למד שהקב"ה ממלא ימיו של אדם ומקרבן אל העת הנגזר, וכן מאריך אותן על הנגזר ומקצר אותן מן הנגזר, הכל כרצונו, כי לכך נקרא ש-די, על שם שמשדד המערכה ומנצח אותה, והכל לפי השכר והעונש. וא"כ באור המאמר: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, הוא שבא להודיענו כמה גדול

כח התפלה כי מאחר שכח הש"י עליון על הכל ולא הושלל ממנו יכול הוא ונקל לבטל כחם הגדול אשר מסר להם, כי חכמי התכונה חוזים בכוכבים מודים בכך בטענות שהקב"ה הוא הכלל ומערכת הכוכבים הוא הפרט, והכלל גדול מן הפרט, ויכול לבטל כחו, **ובכל מה שנגזר במקרי האדם מכח המערכת אפשר לו לאדם לבטלו בזכותו בלא תפלה ובלא צעקה כלל אלא שידאג ויצטער בלבו כענין שכתוב: (תהלים קמה, יט) "רצון יראיו יעשה", כלומר שהוא ממלא משאלות לבם בלא שישאלו כלל. אבל בשלשה ענינים אלו צריך תפלה וצעקה, וזהו שאמר: (תהלים קמה, יט) "ואת שועתם ישמע ויושיעם". ועם התפלה והצעקה ינתנו לו, שכן מצינו שנתנו שלשתן בזכות התפלה, הבנים נתנו לרחל, שנאמר: (בראשית ל, כב) "וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה", החיים לחזקיה, שנאמר: (ישעיה לח, ה) "שמעתי את תפלתך הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה". המזונות לאליהו ואלישע שכן מצינו בהן שנתרבו המזונות ונצולו מן הרעב. **ומפני זה העירו אותנו החכמים בשלשה אלו התלוין במזל והודיעונו כי יצטרך בהם רבוי תפלה, ועם התפלה יתבטל כח המזל כמו שנתבטל בשלשתן ע"י תפלה.****

17. ספר רסיסי לילה - אות מג

(מג) צורך האדם בעולם ידוע שהם שלושה דברים. חיים, וקיום החיים דהיינו מזוני, וההמשכה לדורות דהיינו בני. ואמרו ז"ל (מועד קטן כח.) **דלאו בזכותא וכו' ולכאורה זה נגד המבואר בתורה ובדברי חז"ל בכמה מקומות דהכל במשפט ובראש השנה אדם נידון על כל זה ומתפללין בכל יום תמיד על שלושה אלה.** והגם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט ע"ב) היינו דסביביו נשערה מאוד ומשלם העונש בעולם הזה והשכר שמור לעתיד לבוא כידוע. אבל מכל מקום הוא במשפט כפי הזכות וגם אמרו ז"ל (שבת קנו.) אין מזל לישראל וזה הקשו התוס' עיין שם. אבל באמת הך מזלא אינו ממזלות הרקיע שהאצטגנינים יודעים שעל זה אמרו (שם) דאין מזל וכו' על ידיעתם מצד מערכת המזלות כי אצל בני ישראל הכל במשפט עליון יתברך שמו כפי כשרון נפשותם. **אבל מזלא זה הוא מה שאמרו בריש בבא קמא (ב ע"ב) ובשבת (נג ע"ב) אדם דאית ליה מזלא פירש רש"י מלאך מליץ** והנה זה ודאי מצד הזכות כמו שאמרו בשבת (לב.) על פסוק (איוב לג, כג) אם יש עליו מלאך מליץ והוא פשוט גם כן כי אין מליצה ולימוד סנוגריא אלא כשבאים במשפט: ואמנם שורש ענין מלאך מליץ שיש לכל אחד מישראל ואפילו לתינוק בין יומו כדמוכח מהא דריש בבא קמא אם כן על כרחך אינו מלאך הנוצר על ידי עשיית המצוות. רק דעצם נפש האדם שהיא חצובה מכסא הכבוד **שהוא למעלה מעולם המלאכים** הנה יש בו מכל העולמות שתחתיו כידוע שכל עולם עליון הוא כולל כל מה שתחתיו שהרי ממנו הוא מתפשט ויוצא וכדרך שאמרו ז"ל (חגיגה יג.) רגלי החיות כנגד כולן קרסולי וכו' וכן כל מה שלמעלה הוא כנגד כולן שלמטה וכאמרם ז"ל (סנהדרין לח ע"ב) מה שאמר נעשה אדם שאמר למלאכים וכיון שהקב"ה אמר להם נעשה אף על פי שאמרו ז"ל (בראשית רבה ח, ח) שזה לימוד דרך ארץ לימלך וכו' ודאי לא נכתב דבר שקר רק שהרוצה לטעות יטעה לחשוב שהאמירה הוא כאילו צריך לשיתופם ובאמת אין זה אלא לימוד דרך ארץ. אבל באמת אמירת השם יתברך נעשה אדם על ידי זה ממילא ניתן בו כח מכל העולמות וזהו עיקר בצלמינו שהוא כולל כל העולמות כידוע:

והיצר הרע הוא מצד עולם הזה שבו שייך זכות וחובה אבל במלאכים אין יצר הרע כמו שאמרו ז"ל (שבת פט.) אבל מכל מקום יש להם השתדלות שזהו אמירת שירה. אבל מה שלמעלה מהם גם זה אין שייך רק קבלת הארה כטעם (ברכות יז.) צדיקים יושבים וכו' ונהנים וכו' שזהו שורש נפש האדם למעלה מעלה. **ומצד שורשו בעולם המלאכים הוא המלאך מליץ דהיינו כח נפשו עצמה ולכן נקרא מזלא שהוא שורש הנפש מה שנפל לגורלו בתולדה שעל זה אמרו (נדה טז ע"ב) טיפה זו מה תהא עליה וכו' רצה לומר איזה נפש יושפע בה.** כמו שאמרו בשמות רבה (מ, ג) דכל הנפשות מאיפת אדם הראשון יש בראשו ויש ברגלו ולכל אחד כח מיוחד: ומליצת המלאך לפי שעל ידי העבירות מתישין כח פמליא של מעלה (איכה רבה א, ו) ואף דשם בעולם המלאכים אין זכות וחובה מכל מקום מצד הזכות וחובה שלמטה כן הוא כח השירה והשתדלות דמלאכים רצה לומר מצד שהם עצם שורש לנפשות דישראל. **וכח המליצה הוא כפי כח המעשים כי אין בחירה ורצון במלאכים שרוצה להיות מליץ ולהגיד כך. רק שהוא ממילא שכשהאדם זכאי הרי כח המלאכיי שבו למעלה בעולם המלאכים הוא מלאך מליץ. ושורש נשמתו בעולם הכסא מקבלת אורה כראוי להשפיע לרוח ולנפש כטעם (יומא לט.) מקדשין אותו מלמעלה:**

ונמצא כפי זה הכל תלוי בזכותא [וזהו מצד הבחירה דעולם הזה ומצד הידיעה דאמת הכל תלוי במזלא ובאמת כולא חד] ואמנם עם כל זה בעולם הזה יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים וכן להיפך. ואמרו

ז"ל (ברכות ז ע"ב) על רשע שהשעה משחקת לו מרום משפטיך מנגדו ואיך אפשר זה והלא כל משפטיו אמת. רק בדאמת אין לך אדם שאין בו זכות וחובה כמו שאמרו (חגיגה כז.) אפילו פושעי ישראל מלאים מצוות. ואדם אין צדיק בארץ אשר וגו' (קהלת ז, כ). וענין שיקול הזכויות והעבירות כבר כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ה הלכה ד) שהם שקולים רק בדעתו של השם יתברך ויציב פתגם כי אין בזה ידיעה כלל אף על פי שחז"ל אמרו בכמה מקומות זה גדול מזה הוא בדרך כלל כפי משפט התורה אבל משפט שלמעלה כפי פרטי הנפשות אין שום נפש דומה לחבירו:

וזהו החילוק דמזלא שאין תלוי בזכותא דהגם דתרווייהו צדיקים גמורים ושויים במעשיהם מכל מקום אצל זה מתעורר כח אותו מלאך מליץ על ידי זכויות ידועות להזיל עליו שפע בני חיי ומזוני ממזלו העליון ולא אצל זה אף על פי שעשה גם כן אותן זכויות מכל מקום בהשפטו כפי שורש מזלו יהיה נידון בענין אחר. וכן להיפך ברשעים יש דמרום משפטיך שאין כח במדת משפט לדונו על רשעתו באותה שעה המשחקת לו מצד איזה זכות המרעיש כנגדם ומחפה על הכל לפי משפט השעה. והדברים ארוכים בדרך המשפט שלמעלה דברים שהם כבשונו של עולם. **והכלל דהכל במשפט ועם כל זה תלוי במזלא דהמשפט של זכויות וחובות לענין המשכת בני חיי ומזוני בעולם הזה תלוי במזלא:**

וענין התפילה שאמרו ז"ל (ברכות ו ע"ב) שהוא מדברים העומדים ברומו של עולם היינו במקום המזלא שהוא מרומם מענין העולם הזה כנזכר. והיינו כי התפילה היא פועלת שינויים במזלא וזה כל שורש ענין התפילה כי המזלא הוא המקבל ונהנה מזיו השכינה והתפילה היא להמשיכה יתברך שמו. וכפי תוקף ההשפעה מלמעלה כן הוא ההשתנות בבני חיי ומזוני נגד המזל. ואף דתלי במזלא היינו דעל ידי התפילה שמתרבה השפע הרי ממילא מזלו עצמו משפיע לו זה מה שלא היה לו מקודם. ואולם גם זה עדיין תלוי במזלא כדרך שאמרו (תנחומא מקץ ט) עתים הם לתפילה ואין לך שהירבה בתפילה יותר ממה רבינו ע"ה ולא נענה כי גם קבלת השפע הוא רק כפי הראוי לפי שורשו וחלקו ממעל ויש שאי אפשר לו לקבל יותר כלל פעמים. וגם בזה יש הרבה משפטים שונים:

ואולם התורה עוד למעלה מזה דמאן דאחיד באורייתא אחיד בכולא (זוה"ק ריש פרשת קרח) כי הוא מדת אמת ליעקב שהוא נחלה בלי מצרים כטעם (איוב יא, ט) ארוכה מארץ מידה וגו' ואין שייך אין יכול לקבל. והתפילה היא רק כח ההשפעה כפי מדת המקבל שהוא המתפלל. אבל זכות התורה אינו בא בתפילה על ריבוי ההשפעה רק שהיא ממילא מתרבת על ידי התורה ששם הוא שורש קבלת השפע של כל הנפשות מישראל. דידוע דשורשם בתורה דששים ריבוא אותיות נגד ששים ריבוא נפשות כנודע. והגם דמכל מקום אין כל אות דומה לחבירו וכל אחד יש לו חלק ידוע בתורה מכל מקום מצד חלקו אין לו גבול לומר שדבר זה נמנע כלל. כי כל חלק עצמו כשמגיע לעיקר שורשו ודביקותו בכל הרי מתדמה לכל שאין לו גבול כלל ועל ידי התורה הוא התאחדות החלק בכל:

18. ספר מחשבות חרוץ - אות טו

ופסח נגד אברהם היה...ופירש בזוהר (ח"ב מ"ח.) דבעתיקא תליא, והוא מזל העליון שאינו יכול להגיע לשם בתפילה ועדיין לא זכו לתורה, וגם בני חיי ומזוני דלאו בזכותא תליא אלא במזלא כמו שאמרו במועד קטן (כ"ח.). אי אפשר להשיג בתפילה, ועל זה אמרו (פסחים קי"ח.) קשין מזונותיו כקריעת ים סוף, וכן קשה לזווגן כקריעת ים סוף (סוטה ב.). דהיינו בני ואף על גב דמזוני הוא חיי שעה ונקבע בקשות על זה בכל התפילות, מכל מקום זהו למאן דקיימא ליה שעתא דאיברי בשעתא דמזוני או שמתפלל בעת רצון ונענה, אבל מי דלא איברי בשעתא דמזוני כרבי אלעזר בן פדת (תענית כ"ה.) זה תליא במזלא מזל העליון דהוא בעתיקא כנודע, ואין מועיל עוד תפילה רק על ידי התורה וקריאה באמת שהוא למעלה מהמזל, ועל ידה הוא התדבקות ישראל במקור חוצבם בראשית המחשבה היותר עליונה למעלה מעלה מכל השתלשלות דאצילות: ועל ידי חידושין דאורייתא יכולין להוריד שפע חדשה מן המזל העליון, וזהו המן עצמו שהוא לחם מן השמים הוא

19. ספר בניהו בן יהוידע על מועד קטן דף כח/א

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, שהוקשה לו והלא החכמה גזורה מעת יצירת הולד, שהקב"ה גזור על הטיפה חכם או טפש, וא"כ איך יבקש רבא רחמי על חדשות אחר שגדל, לכך פירש ששאל על ריבוץ תורה שזכה בו רב הונא, עכ"ד נר"ו. ועדיין קשה איך יבקש על עושר של רב חסדא, דגם זה כבר נגזר בתחלה על הטיפה, עשיר או עני. ונראה לי בס"ד, דאין נגזר שיעור לעושר, כי אם רק יהיה עשיר, והוא גם כן היה עשיר מתחילתו, אך בקש על תוספת עושר שיגיע לשיעור עושר רב חסדא, וכונתו כדי להרבות צדקות וגמילות חסדים. אי נמי כונתו שיתן לו מדת הסתפקות שיהיה שמח בחלקו, כי אפשר דרב חסדא היה לו טבע זה שהיה שמח בחלקו כל ימיו, וכבר אמר התנא [אבות פ"ד משנה א'] איזהו עשיר השמח בחלקו, ולכך קרי ליה עושר בסתם. אי נמי בקש עושר רב חסדא, שבא לו פתאום בלי ביטול תורה:

20. ספר מגדים חדשים - מועד קטן-עיי"ש באריכות

21. מהרש"א על מועד קטן דף כח/א

במזלא תליא כו'. כתבו התוס' הא דאמרינן בסוף שבת אין מזל לישראל י"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל כו' ע"ש. ושם בתוס' יותר מפורש דהיינו דאין מזל לישראל דע"י זכות גדול משתנה כו' ע"ש והכי מוכח נמי בשמעתין דרבא בעי אחכמה דרב הונא ואעותריה דרב חסדא והם דברים התלויים בגזירת הלידה כדאמרינן פרק כל היד דמלאך מעמיד הטיפה ואומר אם חכם אם טפש אם עשיר אם עני אלא ע"כ דאית לן למימר דע"י אפושי רחמי מן שמיא כדעביד רבא איכא לבטל הגזירה ומזל שנוולד בו כדאמרינן בשבת אך יש לדקדק במה שבקש רבא אענותנותא דרבה והא ענוה היא ממדות הטובות כדאמרינן פ"ק דע"ז יראת חטא מביא לידי ענוה והוא מביאו לידי חסידות ואמרינן פרק כל היד דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וי"ל ע"י אפושי רחמי שמיא בקש לעזורו לבא לידי ענוה כדאמרינן הבא לטהר מסייעין לו:

22. ספר מגדים חדשים

החת"ם ז"ל צמורת משה (סו"פ צחוקומי) כתב,
הטעם שלא יהבי ליה ענותנותיה דרבה
בר ר"ה, דכיון דיהבי ליה עשירות ממילא לא היה
סגי ליה בעניויות שביקש כרבה בר ר"ה, דעשיר
לריך שיהיה לו עניויות יוסר ממה שיש לעני ע"ש.
ולפי דבריו מ"ש לא יהבו ליה, ר"ל דעניויות
צמדריגה זו לא סגי ליה. ועיין להגאון מהרש"ק
ז"ל בספר חכמת המורה פ' בראשית (ע' תקקז)
מה שביאר בטעם שלא יהבו ליה ענוה ע"ש.